

[B] **MET ZWARTE KANTJES, MAAR BRILJANT.
EEN BIOGRAFIE VAN JAN PIETERSZOOON COEN**

Standbeelden worden meestal neergezet voor de eeuwigheid. Ze zijn de uiting van universele bewondering. En ook van trots. Iedere burger kan in het voorbijgaan even aan zijn hoed tikken en denken: die held hebben wij toch maar mooi. En elke buitenlander zal ontzag en jaloezie moeten voelen. Want zo werken standbeelden, als een onderstreping van het wij-zijdenken, als een verlengstuk van het eigene en de eigenwaarde. We denken dat dit gedrag hoort bij een nationalistisch verleden, terwijl de praktijk uitwijst dat er nog altijd standbeelden worden neergezet, en elke keer weer met de universele claim dat de persoon in kwestie de vereeuwiging in brons meer dan verdiend heeft.

Het probleem zit niet in het nationalisme, maar in die claim van universaliteit. Door en door goede mensen bestaan niet. En zo staan veel helden die de afgelopen twee eeuwen op een sokkel zijn gehesen, van tijd tot tijd te wankelen. Als er één historische figuur is die moeite heeft om te blijven staan, dan is het Jan Pieterszoon Coen, de grondlegger van de Nederlandse koloniale expansie in het Verre Oosten. Al vele decennia worden zijn hardhandigheid tegen de Javaanse bevolking en zijn eigenmachtigheid in zaken van leven en dood naar voren gehaald om Coen zijn heldenstatus te ontnemen. Deze kritiek richtte zich de afgelopen jaren letterlijk op het standbeeld dat sinds 1893 in Coens geboorteplaats Hoorn staat opgesteld. Actiegroepen pleitten lang voor de verwijdering van het beeld, maar na veel gesoebat werd er in 2012 een compromis bereikt: er kwam een nieuwe tekst op de sokkel. Er stond altijd "Dispereert niet", een uitspraak die de standvastige Coen kenmerkt. En die tekst staat er nog altijd, maar nu is er ook een wat onooglijk bruin bordje aan de sokkel vastgeschroefd dat uitlegt dat door Coens beleid "duizenden Bandanezen" het leven hebben gelaten. Typisch een bordje dat een eindeloos gepolder verraad.

Jur van Goor, de auteur van de onlangs verschenen biografie van Jan Pieterszoon Coen, toont enig begrip voor alle soesa, maar maakt ook overtuigend duidelijk dat Coen een meer genuanceerde benadering verdient. En die levert Van Goor eigenhandig, in een stevige turf waarin vooral

de bestuurder Coen aan bod komt. Daarbuiten is niet veel over hem bekend. Dat tekent de man. In zijn diepste wezen was hij iemand van achter het bureau. Coen was een punctueel corresponderende organisator en een bedreven boekhouder, geen bon vivant.

In 1607 trad Jan Pieterszoon Coen in dienst van de Verenigde Oostindische Compagnie (VOC), een ambitieuze onderneming die vijf jaar eerder onder aanvoering van Johan van Oldenbarnevelt was opgericht. De VOC moest een groot aandeel krijgen in de handel op Azië, maar ook – en dat verklaart de belangstelling van de politiek – zoveel mogelijk afbreuk doen aan de belangen van de Spanjaarden en Portugezen in Azië. Daardoor werd Azië een exotisch zijtoneel van de Tachtigjarige Oorlog.

Toen Coen zich in 1607 naar dit strijdtoneel begaf, was er al van alles gaande, en er ging ook veel mis. Het bleek voor de Nederlanders moeilijk om een voet aan de grond te krijgen; de markt was al verdeeld. Toch waren er succesjes en daardoor bleef de VOC in de eigen ambities geloven. Omkoping, gelegenheidscoalities met inlandse vorsten en zo nodig bruut geweld waren de ingrediënten van dit succes, maar de prijs was hoog. De operaties van de eerste jaren kostten veel geld, schepen en manschappen. De VOC had behoefte aan een man die met weinig middelen veel voor elkaar kon krijgen. Die man was Coen.

Heel precies laat Van Goor zien hoe Coen door slimme strategische bewegingen de positie van de VOC gestaag uitbouwt. Hij wordt daarbij geholpen door een scherpe intuïtie voor de beweegredenen van zijn Aziatische handelspartners en zijn Europese vijanden. Coen kan vooruit denken. Uit naam van zijn opdrachtgevers probeert hij te werken aan de goede naam van de Nederlanders. Hij wil in de handel betrouwbaar zijn, en voor zijn Aziatische vrienden beschermend. Het uitoefenen van geweld hoorde daarbij. Gepast en gelegitimeerd gebruik van geweld kon de geesten rijp maken voor een vruchtbare samenwerking, zo was de gedachte. En als dit niet werkte, dan werd er grof geweld gebruikt, zoals op de Banda-eilanden, waar in 1621 veel doden vielen bij het veroveren van de eerste positie in de specerijenhandel. Van de oorspronkelijke bevolking was daarna niet veel meer over. Een orgie van bloed, maar voor de VOC waren de bakens verzet.

Jan Pieterszoon Coen, door Lambertus Zijl beeldhouwd op de gevel van de Beurs van Berlage in Amsterdam.

Van Goor tekent de excessen, maar laat onder-tussen ook zien hoe weloverwogen en zelfs ijzig kalm Coen deze operatie leidde. Bijna als een bureaucraat, want ook onder dergelijke geweld-dadige omstandigheden koesterde Coen een groot geloof in afspraken, contracten en een goede verslaglegging.

Terwijl hij pionierde, alle ontberingen van het verblijf in de tropen ervoer en met niet meer dan een paar duizend man het gebied tussen het huidige India en de Filipijnen probeerde te bestrijken, lukte het Coen de lange termijn in het oog te blijven houden. Hij was ervan overtuigd dat de VOC de handel in Azië goeddeels kon beheersen. Coen wilde een Hollandse koloniale stad bouwen, een *rendez-vous*, waar faciliteiten voorhanden waren voor alle handel binnen Azië: pakhuizen, havens en kantoren. Zijn oog viel op Djakarta, maar hij had wel af te rekenen met de Engelsen die meenden eerste

rechten te hebben en de lokale vorsten aan hun zijde hadden. Ook dit liep uit op een oorlog en Coen opereerde zo intimiderend dat de bevolking spontaan de stad uitvluchtte. De oude stad werd met de grond gelijk gemaakt. Coen rapporteerde aan zijn superieuren in de Republiek dat hij ervan overtuigd was dat iedereen nu zou willen “onze vriend te wezen”.

De wederopbouw van Djakarta had Coen scherp voor ogen: hier moest een Europese stad verrijzen. Binnen een paar jaar ontstond Batavia (aanvankelijk door Coen nog heel chauvinistisch Nieuw Hoorn gedoopt – hij werd door zijn bazen in Amsterdam tot de orde geroepen), de stad die het centrum werd van de eeuwenlange Nederlandse aanwezigheid in de Indische archipel.

Van Goor schetst Coen als een machiavellist, iemand die zich niets ontzegt om zijn macht te vestigen. Er zit iets in. Coen zou dat machiavellisme in zijn tienerjaren, toen hij lange tijd in Rome verbleef, in de vingers hebben gekregen. Dat is mogelijk, maar het denken van Machiavelli was ook in de Republiek al redelijk gemeengoed. Ook daar hing de politiek van listigheid en dubbele agenda's aan elkaar. Het bijzondere is dat Coen naast zijn politieke handigheidjes toch vooral ook veel overtuigingskracht ontwikkelde. Zijn biograaf roemt terecht Coens schrijfvermogens. Hij kon helder en doeltreffend formuleren, en dat was een teken dat hij goed over de zaken nadacht en zijn dossierkennis op orde had. Zijn voornaamste tegenstanders, naast de Spanjaarden vooral de Engelsen en de lokale vorsten, werden soms radeloos van Coens manoeuvres omdat hij altijd weer een redenering wist te vinden om zijn inderdaad soms hondsbrutale veroveringspraktijken te rechtvaardigen. Behalve een machiavellist was Coen ook een heel bedreven sofist.

Zo geeft Van Goors boek veel stof tot nadenken. Coen maakte regelmatig fouten, maar opereerde per saldo heel doeltreffend. Zijn koloniale visie is tegenwoordig niet meer te verkopen, maar omdat Coen zoveel documenteerde, krijgen we via hem wel zicht op de drijfveren van de vroegste kolonisators. Van Goor zet dit heel geduldig en soms wat wijdlopig uiteen. Af en toe kan hij een blijk van bewondering niet onderdrukken. Dat is hem vergeven. Het is al heel wat waard dat hij ons Coen laat zien, ontdaan van alle morele verontwaardiging van de moderne

actiegroep. Want goede geschiedenis heeft geen boodschap aan de goede bedoelingen van het nageslacht.

RENÉ VAN STIPRIAAN

JUR VAN GOOR, *Jan Pieterszoon Coen [1587-1629]. Koopman-koning in Azië*, Boom, Amsterdam, 2015, 575 p.
